

1 Stručný komentář k dizertaci

Cíle dizertační práce jsou stanoveny poměrně jasně, jde o vyvození komplexní charakteristiky seniorů, účastnících se institucionální edukace a to zejména na univerzitách třetího věku (3UV). Tato komplexní charakteristika má podle autorky část demografickou, psychologickou (osobnostní) či sociální. Již v této fázi vidím jeden zásadní problém. Aby charakteristika období stáří v životě člověka byla opravdu komplexní, tak zde chybí analýza ekonomických problémů seniorů. Jde o poměrně širokou problematiku zahrnující pracovní uplatnění seniorů na trhu práce, výše důchodů, správu bydlení apod. Důraz na tyto problémy a jejich rozbor mě v práci chybí.

Je také samozřejmé, že každá práce má své výhody a nevýhody, silné či slabé stránky. Z mého pohledu je určitým problémem této práce častá popisnost, lépe řečeno „upovídánost“ textu. To se týká úvodu, kde je až nadbytečně popisován fenomén stárnutí, dále pasáží ve třetí kapitole týkající se motivace ke vzdělávání, vývoje U3V atd. Mnohdy citace různých autorů nepřináší v podstatě nic nového a „točí se dokola“. Na druhé straně kvituji čin autorky v podobě citace Emila Livečky, mého učitele a v podstatě zakladatele české gerontopedagogiky.

Zajímavou pasáží je čtvrtá kapitola práce pojednávající o problému kvality i smysluplnosti života seniorů. Problém je v tom, že v Evropě jsou v této oblasti daleko před námi. Z různých aktivit mohu uvést projekt EduSenior, který si dal za cíl zpracovat „Nástroje hodnocení vzdělávání seniorů s cílem zlepšit kvalitu jejich života“ (blíže viz. <http://www.edusenior.eu/>). Tento aspekt, který propojuje život seniorů s kvalitou činnosti institucí, které pro ně v současné době nabízejí kurzy a různé další aktivity mě v práci také chybí.

Výzkumné šetření (kap. 5) je provedeno velmi sofistikovaně, erudovaně, částečně ve spolupráci se školitelkou. Závěry jsou formulovány v jednotlivých oblastech v souladu s cíli, výzkumnými předpoklady, včetně hypotéz šetření. Co mě nejvíce zaujalo? Je to zjištění autorky, že více než 90% respondentů má pocit dobré či středně dobré úrovně naplnění svého života a pouze kolem 8% seniorů se v životě cítí špatně či ohroženě. Možná je to tím, že kurzy U3V navštěvují

převážně pozitivně naladěni senioři. Již německý pedagog Theodor Litt psal, že vzdělávání a učení pomáhá člověku vyrovnávat jeho vztah s okolím a posilovat jeho vlastní existenci.

Jako další zajímavou část práce vidím text na str. 113, 114 a dalších, kde jsou uvedeny přínosy vzdělávání a učení po stránce poznávací, osobnostní, fyzické kondice, naplnění volného času a navázání mezilidských kontaktů seniorů.

Naopak jako problematickou vidím kapitolu 8 práce. Já si nejsem jist jestli přínos práce má hodnotit její autorka, jestli to prostě nepřísluší jiným lidem. Velmi mě zaráží skutečnost, že je zde citována kolegyně Zormanová, o jejíchž „dílech“ si myslím nejen já, ale i řada dalších pedagogů a andragogů, že jsou naprostým omylem. Také nevím, zda lze přínos práce vidět v tom, že některé její závěry se shodují s názory kolegy Šeráka. Já osobně chápu Barboru Tallovou jako „hotovou“ odbornici, která dokonce v odborných časopisech hodnotí práce druhých. Tato práce mě tento dojem ještě více potvrdila a v této souvislosti soudím, že výše uvedené citace a tvrzení nemá za potřebí.

Ještě jedna kritická poznámka. Je dobrým zvykem, že odborné termíny obsažené v názvu práce jsou na počátku jasně vymezená. To se nestalo, zejména jsem nenašel sdělení, co lze chápat pod pojmem institucionální edukace seniorů. Je mě jasné, že vzdělávání seniorů je ve světě realizováno v zásadě ve dvou podobách: buď v rámci samostatných specializovaných institucí nebo zařazování seniorů do „normálního“ vzdělávacího systému. Již po druhé konstatuji, že mě v práci chyběla srovnání U3V se špičkovými institucemi v zahraničí. Jako příklad uvedu organizaci OLLI (The Osher Lifelong Learning Institute), kterou v roce 1977 založila Nadace Bernarda Oshera v San Francisku. Nadace nejenom že organizuje širokou paletu kurzů z filozofie, historie, umění, hudby, politiky, náboženství, literatury, vědy a cizích jazyků. OLLI také usiluje o zlepšení kvality výuky, kvality života lidí starších 50 let a hlavně působí na více než 120 institucích vysokoškolského vzdělávání. Určité srovnání s naší U3V se zde přímo nabízí.

2 Hodnocení dizertační práce podle stanovených kritérií

a) zhodnocení významu dizertace pro příslušný obor

Pakliže uvažujeme o tom, že příslušný obor je geragogika, tak lze konstatovat, že přeložená práce je zajímavým příspěvkem do odborné diskuze nejen o otázkách organizace a řízení kurzů U3V, ale také o možných dopadech vzdělávání a učení na život seniorů u nás.

b) vyjádření k postupu řešení problému, použitým metodám a splnění stanoveného cíle

Ústřední problém dizertace byl vymezen správně a byl řešen adekvátními metodologickými přístupy a adekvátní metodikou empirického šetření. Cíl práce byl splněn.

c) stanovisko k výsledkům dizertační práce a k původnímu přínosu předkladatele dizertační práce

Výsledky této dizertační práce vidím zejména v oblasti zdařilé integrace poznatků o vzdělávání a učení seniorů z úhlů pohledu psychologie, sociologie, pedagogiky či andragogiky. Původnost způsobu řešení řady problémů obsažených v práci svědčí o fundovanosti autorky.

d) další vyjádření...

K formálním náležitostem dizertační práce nemám žádné připomínky. Pokud v rámci obhajoby bude určitý prostor, doporučuji, aby diskuze proběhla zejména nad otázkami, které v práci nebyly akcentovány, ale měly tam být alespoň zmíněny:

1. Ekonomické problémy života seniorů a jejich vliv na jejich účast na vzdělávání.
2. Problém kvality vzdělávání seniorů ve světle některých zahraničních zkušeností.

e) Dizertační práci kolegyně Mgr. Barbory Tallové „Senioři jako objekt institucionální edukace se zaměřením na univerzity třetího věku“ doporučuji k obhajobě.

Oponentský posudek

disertační práce

SENIORI JAKO OBJEKT INSTITUCIONÁLNÍ EDUKACE SE ZAMĚŘENÍM NA UNIVERZITU TŘETÍHO VĚKU

Autor disertace: Mgr. Barbora Tallová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Alena Petrová, Ph.D.

Oponent: doc. PhDr. Iveta Bednaříková, Ph.D.

Rozsah práce: 145 stran + 30 stran příloh.

Disertační práce Barbory Tallové se zabývá aktuální problematikou, která je u nás hodně diskutovaná, analyzovaná, ale zároveň mnohdy spíše povrchně nebo populisticky prezentovaná a medializovaná. V centru pozornosti doktorandky stojí totiž edukace seniorů zaměřená na konkrétní vzdělávací instituce, jimiž jsou v posuzované disertační práci oblíbené univerzity třetího věku.

Ačkoliv by se mohlo zdát, že je toto téma pro odborníky zabývajícími se především gerontagogikou, andragogikou, gerontologií a dalšími obory zaměřenými na seniory již dostatečně odborně a vědecky prozkoumané, že nemůže přinést již nic nového, přístup autorky se poněkud vymyká tradičnímu pojetí a zkoumání.

Autorka se soustředila nejenom na již ověřené a odbornou literaturou vědecky podložené poznatky, které akceptuje jako teoretické východisko své práce, ale současně se pokusila o jiný netradiční úhel pohledu na účastníky seniorské edukace na univerzitě třetího věku, které se rozhodla zkoumat. Jací jsou lidé, kteří navštěvují univerzitu třetího věku z psychologického hlediska, jaká specifika je charakterizují? Promítají se nějak tyto charakteristiky do samotné edukace seniorů, do jejich motivace, nebo jiných aspektů přístupu k samotnému vzdělávání? Jsou pocity osamění, míra prožívání smyslu života a vlastní existence pro účastníky univerzity třetího věku nějak důležité? Promítají se do přístupu k ostatním lidem, rodině, do frekvence sociálních kontaktů? Je vůbec důležité po tom pátrat? Tyto a další otázky považuje autorka za nezbytné zkoumat, zjišťovat a hledat souvislosti a vztahy, které by mohly přispět k obohacení gerontagogické teorie i vzdělávací praxe. Protože autorka usiluje o hledání odpovědí na dosud neprobádané otázky a navíc s využitím pro problematiku edukace seniorů netradičních standardizovaných výzkumných nástrojů, považují předložené téma disertační práce za nanejvýš aktuální a potřebné.

Struktura disertační práce

Disertační práce sestává z Úvodu (s. 8-9) a osmi kapitol (s. 10-120), do kterých autorka řadí i Výzkumné šetření (kapitola 5, s. 57-69), Výsledky výzkumného šetření (kapitola 6, s. 70-103). Kapitola 7 obsahuje Shrnutí a diskusi (s. 104-115) a kapitola 8 zahrnuje Zhodnocení přínosu disertační práce pro vědní obor a pro praxi (s. 116-119). Domnívám se, že by bylo vhodnější označit zvlášť (i v obsahu) část teoretickou jako I., empirickou jako II. V empirické části (zvláště v kapitole 7) bych pečlivěji zvažovala členění na kapitoly a podkapitoly. Místo podkapitol, které mají pouze několik řádků, by bylo vhodnější používat nadpisy.

Cíle disertační práce jsou součástí úvodu. Při jejich formulaci bych byla na místě autorky poněkud „střízlivější“, protože některé evokují, že disertační práce, zvláště v kontextu výzkumu, pokryje celou Českou republiku.

Samostatnou část disertace tvoří Závěr (s. 120-126), Seznam použitých zdrojů (s. 127-138), Seznam tabulek, Seznam zkratk, Anotace, Seznam příloh a samotná přílohová část. Celkový rozsah práce je 145 stran. Z toho 56 stran tvoří teoretická, 46 stran empirická část + 11 stran obsahuje Shrnutí a diskuse. Proporcionálně jde tudíž o vyváženou disertační práci.

Komentář k úvodu disertační práce

Úvod disertační práce lze označit za poněkud těžkopádný, nepřesvědčivý, argumentovaný spíše názory odborníků než vlastními stanovisky a zkušenostmi autorky. Ačkoliv na úvodu vždy velice záleží, autorka jeho důležitost poněkud podcenila. Nepodařilo se jí problematiku náležitě uvést, představit a předložit východiska pro zdůvodnění nezbytnosti se zvoleným tématem zabývat. Úvod je subtilním nesmělým náznakem poukazujícím velice spoře (pouze na dvou stranách) na oblasti, kterými se práce zabývá. Ačkoliv v úvodu autorka uvádí cíle práce, jejich formulace („Hlavním cílem disertační práce je vyvození ...“, Disertační práce se věnuje určení ...) postrádající aktivní slovesa dostatečně nevyjadřují, o jaké výstupy autorka usiluje.

V úvodu postrádám jak konkretizaci cílů práce v teoretické rovině, které by argumentovaly volbu zaměření jednotlivých kapitol, tak specifikaci cílů zvláště v rovině empirické, které by zdůvodnily opodstatněnost provedeného výzkumného šetření. V úvodu autorka nezmiňuje ani strukturu práce, zaměření kapitol, ani metodologická východiska, postupy či problémy. To disertaci na „startovací čáře“ příliš neprospívá. Čtenář disertace tak neví, co jej čeká, a místo radostného očekávání a příslibu, že to bude „stát za to“, hned od počátku zažívá spíše pocit rozladěnosti.

Vyjádření k teoretické části práce

Z hlediska obsahové struktury působí práce logicky. Autorka začlenila problematiku do širších souvislostí, vychází z demografických výhledů stárnutí populace, opírá se o vize a statistiky v této sféře, odhaluje specifika seniorů v kontextu stárnutí, vymezuje institucionální edukaci se zaměřením na univerzity třetího věku (včetně historického exkurzu), zabývá se kvalitou života seniorů, smysluplností jejich života a postupně si vytváří stavební základ pro následný empirický výzkum. Zaměření kapitol koresponduje s názvem disertace, klíčové pojmy jsou náležitě rozpracované a analyzované.

Za nejlépe zpracovanou považuji klíčovou kapitolu 3, ve které zpracovatelka předkládá základní vymezení edukace seniorů, uvádí aktuální stav edukace seniorů u nás v komparaci se zahraničními asociacemi, sdruženími a organizacemi zabývajících se edukací seniorů, analyzuje motivaci seniorů, poukazuje na výzkumy v této oblasti. Tato část disertace je zajímavá, čtivá a pro následné výzkumné bádání rozhodně žádoucí a přínosná.

Autorka se v teoretické části své disertace snaží v rozmezí každé podkapitoly alespoň částečně naznačit souvislost s tématem disertační práce, vytvářet tzv. „mosty“, neboli propojení jednotlivých kapitol navzájem. Teoretická část práce proto prezentuje témata vzájemně propojená a následně vyúsťující do empirické části.

Celkově postrádám v teoretické části disertační práce osobní stanovisko autorky k názorům citovaných a parafrázovaných odborníků, polemiku, objasnění toho, co konkrétně autorka preferuje, co považuje již za zastaralé a v čem objevuje souvislosti. Oceňuji však její snahu o srovnávání, která je zřejmá v kapitolách prezentujících již realizované výzkumy.

Stanovisko k empirické části disertace

Empirická část disertační práce přináší, dle mého názoru, řadu zajímavých informací, výstupů a námětů pro teorii i praxi a další bádání v oblasti edukace seniorů. Navíc je zpracovaná s evidentním zájmem autorky o problematiku. Je zřejmé, že jak přípravu výzkumného šetření, tak jeho realizaci a vyhodnocování doktorandka velice pečlivě promyslela a uskutečnila.

Autorka v této části práce konkretizuje výzkumné cíle, formuluje výzkumné problémy, předpoklady a hypotézy, popisuje (avšak ne zcela dostatečně) metodologii výzkumu, včetně statistických metod, které použila při zpracovávání výsledků výzkumného šetření. Pozornost věnuje rovněž popisu způsobu použití výzkumných nástrojů. Některé formulace výzkumných

cílů by však bylo potřeba upravit vzhledem k absenci nebo omezenému použití aktivních sloves. V kontextu výzkumu a jeho vyhodnocování v kapitole 6 by bylo vhodnější používat sloveso „zjistit“ místo několikrát nepřesně formulovaného slovesa analyzovat (kapitola 6.5, s. 99 – 1. odstavec).

V empirické části disertace operuje autorka náležitými postupy při formulování i ověřování hypotéz. Výhrady lze mít pouze k interpretaci některých výsledků výzkumu, zvláště při používání formulací k přijímání nebo zamítání hypotéz (např. dvojí zápor na s. 88 „hypotézu nemůžeme zamítnout“, s. 99, 101, 103).

Výsledky výzkumného šetření jsou předkládány přehledně, v logických souvislostech a náležitě vizuálně zpracovány. Škoda jen, že grafy nezařadila autorka přímo k výsledkům v tabulkách, ale uvádí je až v přílohové části. Domnívám se, že toto ne příliš šťastné řešení (listování od tabulek ke grafům) zbytečně snižuje čtenářský komfort práce.

Za největší nedostatek empirické části práce považuji absenci některých důležitých informací o průběhu výzkumného šetření, jeho organizaci, o způsobu expedice a sběru dotazníků, o čase, který měli respondenti k vyplňování jednotlivých výzkumných nástrojů, o zajištění anonymity respondentů, o průběhu supervize při použití standardizovaných výzkumných nástrojů atd. Kapitola 5. 7, nazvaná Realizace výzkumného šetření je vůbec nejslabší kapitolou disertace. Má pouze 26 řádků a měla být spíše nazvaná Charakteristika respondentů (výzkumného vzorku).

Vyjádření k jazykové a stylistické úrovni disertace

Problematickou stránkou disertační práce je časová nejednotnost (např. s. 63, 70, 71), dvojí zápor ve větě a na mnoha místech nevhodná stylistika. Některé věty působí nesrozumitelně, těžkopádně, snižují míru porozumění (např. odkaz 12 na s. 74). Nejvíce patrná je tato nesrozumitelnost při formulacích hypotéz a při jejich vyhodnocování (např. s. 99, s. 101).

Práce s odbornou literaturou

Disertační práci nechybí vhodné citace a odkazy na použitou literaturu, ve všech pasážích je lze snadno identifikovat. Parafráze nepostrádají náležité stránkové vymezení. Doktorandka se v práci odvolává na aktuální zdroje informací a renomované odborníky jak naše, tak i zahraniční. Literatura je citovaná v souladu s požadavky jednotné bibliografické normy ISO 690. Škoda jen, že autorka nevycházela i z článků publikovaných v odborných časopisech a recenzovaných sbornících.

Závěr:

Přes veškeré uvedené nedostatky, výhrady a připomínky se domnívám, že celkově jde o práci přínosnou, postihující klíčové oblasti daného tématu. Autorka přistoupila ke zpracování disertační práce, zvláště v rovině empirické, s evidentním zájmem a s obrovským osobním zánícením. Posuzovanému textu nechybí prezentace a komparace zajímavých výzkumných šetření k problematice, důsledné statistické zpracování, adekvátní prezentace výsledků výzkumného šetření a jeho shrnutí. Tyto skutečnosti oceňuji.

Disertační práci **DOPORUČUJI** k obhajobě a v případě jejího úspěšného završení navrhuji udělit Mgr. Barboře Tallové vědecko-akademický titul „**philosophiae doctor**“ (**Ph.D.**) ve vědním oboru pedagogika.

Otázky k obhajobě:

1. V empirické části postrádám odpovědi na tyto otázky: Jak konkrétně probíhal výběr respondentů? Jak probíhala expedice a sběr dotazníků? Jak byla zaručena anonymita respondentů při distribuci a sběru dotazníků? Jak pracovala autorka se standardizovanými výzkumnými nástroji?

2. Proč se lišil dotazník pro UVT Univerzity Komenského v Bratislavě od dotazníku pro U3V Univerzity Palackého v Olomouci?
3. Na s. 111 je zmínka, že seniory motivovaly k účasti na UTV v Bratislavě praktické dovednosti (27 %). O jaké praktické dovednosti se jednalo?
4. Výuku na U3V hodnotí jako náročnou 11 respondentů (s. 96). Je nějaká souvislost mezi tímto hodnocením a nejvyšším dosaženým vzděláním respondentů, kteří se takto vyjádřili? Může být absence maturity v tomto případě důvodem k takto subjektivně vnímané náročnosti?
5. Jak lze chápat přínos U3V v bodě 3. na s. 114: Fyzická oblast: lepší fyzická kondice?
6. Jaká konkrétní témata o smysluplnosti života doporučuje doktorandka (s. 119) zařadit do přednášek pro U3V?
7. Jak konkrétně by dle názoru autorky disertace bylo možné motivovat muže k účasti na U3V?
8. Na s. 41 zmiňuje autorka disertace akademie třetího věku, ale blíže je necharakterizuje. Mohla by doktorandka vysvětlit hlavní odlišnosti A3V od U3V?
9. Na s. 18 autorka ve třetím odstavci parafrázuje myšlenky Langmeiera a Krejčířové. Konkrétně uvádí: „V seniorském věku se vyvíjí osobnost lidí“. Mohla by tuto větu parafráze blíže vysvětlit?
10. U některých citací (např. na s. 10, s. 13) je v závorce za jménem autora uvedeno místo čísla strany s. xiii. Má tento údaj nějaké vysvětlení v bibliografické normě?
11. V kapitole 3.4.4 zmiňuje autorka zkušenosti ze stáže na UTV Univerzity Komenského v Bratislavě. Mimo jiné zmiňuje, že při této UTV působí i Klub UTV. Existuje takový klub na nějaké U3V i v naší republice nebo v jiných zemích?

V Olomouci dne 15. 10. 2019

Doc. PhDr. Iveta Bednaříková, Ph.D.
oponentka disertační práce